

CAMINS HISTÒRICS DE LA UBICACIÓ ACTUAL DE L'ORGUE DE LA CATEDRAL DE GIRONA

Jaume Pinyol i Balasch

President de Música Antiga de Girona

El present article és una aproximació a l'enigma de les raons que van impulsar els canonges gironins a votar, el 1826, a favor de treure els vells orgues de la catedral de les dues capelles laterals on eren des de feia segles i col·locar-ne un de sol, nou de trínca, al centre de la nau, darrere del cadirat del cor dels canonges. És una aproximació feta recurrent les diverses ubicacions dels orgues des de la seva introducció a la catedral al segle XIV fins a la seva situació actual, al centre de la nau gòtica única.

L'orgue és un dels instruments musicals més antics de la cultura occidental. Grecs i romans ja l'utilitzaven, però després de les invasions bàrbares se'n va perdre la memòria. Un emperador bizantí va regalar-ne un a un rei franc i, així, aquest instrument va tornar a aparèixer a diverses corts reials, i abans de l'any mil ja n'hi havia uns quants per tot Europa. La majoria eren portatius —anaven penjats del coll de l'artista—, però ben aviat van començar a construir-se'n de fixos. Amb la difusió de les ca-

tedrals gòtiques, des del segle XIII es multiplicaren.

No tenim constància que a la catedral romànica de Girona hi hagués algun orgue fix, però segurament n'hi havia algun de portatiu. Devia ser un instrument senzill, suficient per acompanyar el cant en comú dels canonges a les hores canòniques, en què els canonges cantaven junts dins del cor situat a la nau principal de la catedral. Aleshores els canonges vivien i treballaven al voltant del claustre, com uns monjos, i la catedral romànica era la seva església monacal.

Degut als intensos canvis econòmics i socials del segle XIII a Europa i a Catalunya —l'expansió militar vers el sud i l'expansió comercial vers l'orient a la recerca d'espècies i productes de luxe—, Girona va créixer en habitants i riquesa. Els canonges van començar a trobar petita la seva església i van pensar a construir un temple nou, més gran i més impressionant. I així es va fer. La construcció del nou temple s'inicià el 1312 per la capçalera o girola en el format de tres naus, i

L'ORGUE ÉS UN DELS INSTRUMENTS MUSICALS MÉS ANTICS DE LA CULTURA OCCIDENTAL. GRECS I ROMANS JA L'UTILITZAVEN, PERÒ DESPRÉS DE LES INVASIONS BÀRBARES SE'N VA PERDRE LA MEMÒRIA.

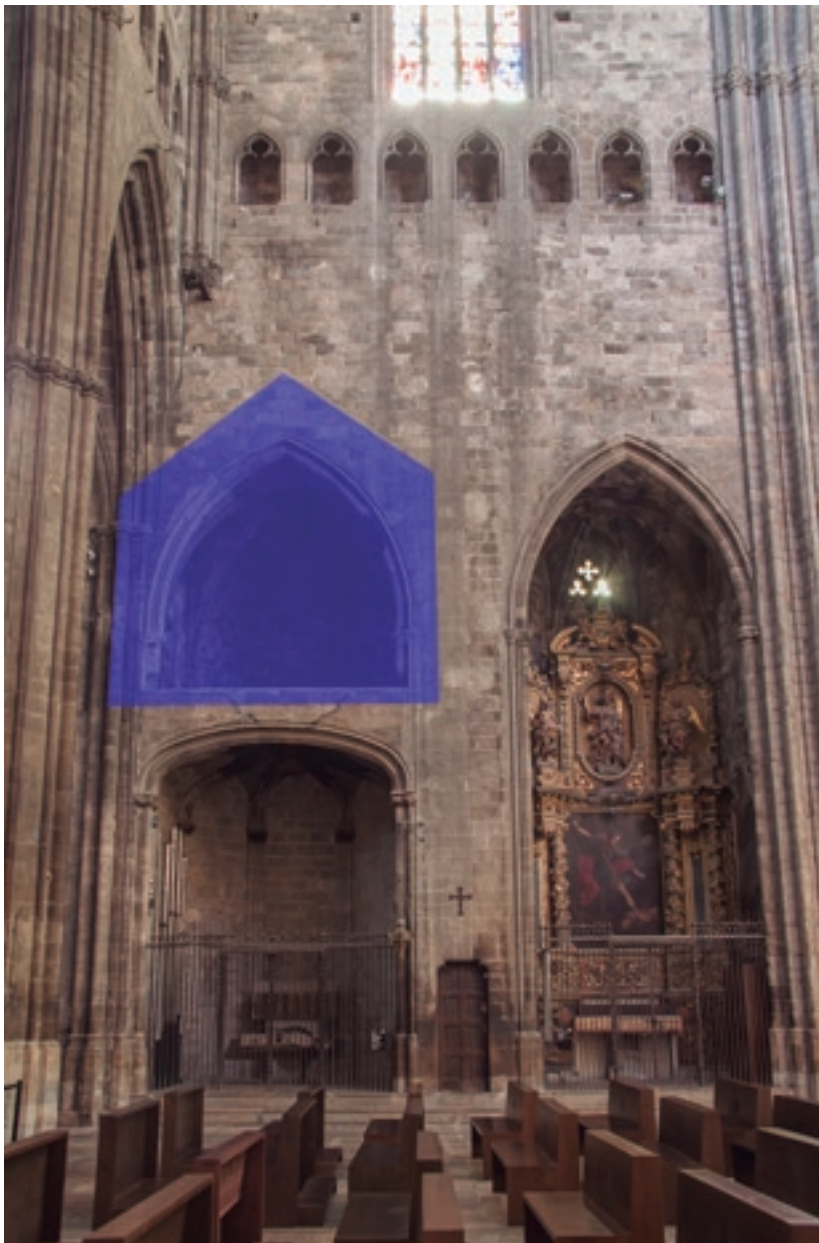
Ubicació de l'orgue menor des del segle *xvi* amb la restitució hipotètica de la seva volumetria. L'instrument, la volta rebaixada i la porta d'accés es van construir al voltant del 1500. Restes d'una biga i de diversos ancoratges del mur adjacent podrien relacionar-se amb aquest instrument, així com la petja d'una línia corresponent a un possible sostre a dues aigües que el protegiria. Aquest orgue va desaparèixer en data desconeguda, posteriorment a la invasió napoleònica i abans de l'any 1920. *Autor: Gustavo A. T. Mendoza. FONT: capítol de la catedral de Girona.*

va continuar fins al 1350 aproximadament, mentre s'anava desmuntant la vella catedral romànica. Als voltants de 1350 la mortífera pesta negra va delmar gran part de les terres gironines i va estroncar el finançament per a la construcció de la nova catedral durant uns anys. Vers el 1360, superats els estralls de la pesta, els canonges van encetar dues iniciatives fecundes: la construcció d'un orgue fix —novetat a l'època— i l'ampliació de l'edifici amb una sola nau. Va ser sota el pontificat del bisbe Berenguer de Cruïlles, primer president d'una Generalitat tot just creada

dins el regnat de Pere el Cerimoniós. Bisbe, canonges i la ciutat eren prou potents com per finançar la construcció tant de la nova catedral com de l'orgue. Raimon Geronella, beneficiat de la catedral, fou el constructor d'aquest primer instrument i alhora el primer organista del qual tenim notícia. I devia ser també ell qui, en una data desconeguda, va construir un segon orgue. Tots dos devien ser dins d'alguna capella de la capçalera de la nau gòtica, ignorem quina. Uns trenta anys més tard, el 1394, va ser l'encarregat de reparar-los i modificar-los per adaptar-los a unes noves circumstàncies, que segurament corresponien al trasllat dels dos orgues des de les dues capelles de la part de la catedral de tres naus a les dues capelles laterals del primer tram de la nau única, aleshores acabades de construir.

El tercer orgue construït ja ens ha deixat més informació. Es va inaugurar el 1497, quan ja s'havia iniciat la construcció de la nau única de la catedral però encara no s'havia acabat. A la seva inauguració van ser convocats tot un seguit d'experts de diferents parts del Principat que en van lloar la qualitat i la perfecció. Aquest instrument estava situat a la capella de Sant Miquel, damunt una volta expressament per a ell. Com que era més petit que l'altre, va ser conegut, amb el temps, com a *orgue menor*. La fotografia adjunta, una hipotètica reconstrucció de la seva alçada, mostra on podia estar situat. Les restes d'ancoratges existents al mur adjacent possiblement es poden relacionar amb la construcció d'aquest instrument. Per instal·lar-lo, calgué foradar el mur est de la capella per fer-hi una porta d'accés des de l'escala contigua.

El quart orgue es construï a finals del segle *xvi* (el 1593). En ser més gran que l'anterior, va rebre el nom de *major*. Situat a la part superior de la capella de la Puríssima, va perdurar fins al 1826. És possible que en el seu lloc hi hagués hagut un altre orgue, si hem de creure que aquesta capella va ser una de les destinacions del trasllat d'orgues fets per l'orguener Geronella. De l'orgue bastit el 1593 damunt bi-

gues de fusta només en resta una antiga porta de pedra, avui tapiada, dins l'escala que mena a l'interior de la torre de Carlemany. La disposició de dos orgues més o menys enfrontats dins la mateixa nau és usual en moltes catedrals peninsulars que disposen de cor barroc. Sembla que l'orgue major s'utilitzava per a les grans solemnitats i les misses celebrades a l'altar major, mentre que l'orgue menor acompanyava el cant de les hores canòniques dels membres del capítol.

La participació d'aquests orgues en els cants de la capella de mú-

sica de la catedral resta imprecisa. Algunes partitures del mestre de capella Josep Gaz, actiu entre 1695 i 1711, que tenen tres i quatre cors vocals i que acaben amb la corresponent partícula titulada *pars organi*, suggereixen que els dos orgues acompanyaven algun dels cors, però en desconeixem els detalls. I podem dir el mateix de la resta de mestres de capella al llarg del segle XVIII.

El cinquè orgue va ser el de la capella de l'Esperança o del Claustre, que els canonges utilitzaven com a capella més propera a les seves estances i que al llarg de la

LA DISPOSICIÓ DE DOS ORGUES MÉS O MENYS ENFRONTATS DINS LA MATEIXA NAU ÉS USUAL EN MOLTES CATEDRALS PENINSULARS QUE DISPOSEN DE COR BARROC.

Vista actual de la part superior de la capella de Sant Miquel, amb la porta d'accés construïda vers el 1500. Damunt l'arc rebaixat són clarament visibles la silueta del perfil que suportava part de l'instrument i, al mur de l'est, les osques existents, que podem suposar que hi tenien una relació directa. *Autor: Gustavo A. T. Mendoza. FONT: capítol de la catedral de Girona.*

Detall de la part de les pilastres i columnetes possiblement afectades per la construcció de l'orgue menor.
 Autor: Gustavo A. T. Mendoza. FONT: capítol de la catedral de Girona.

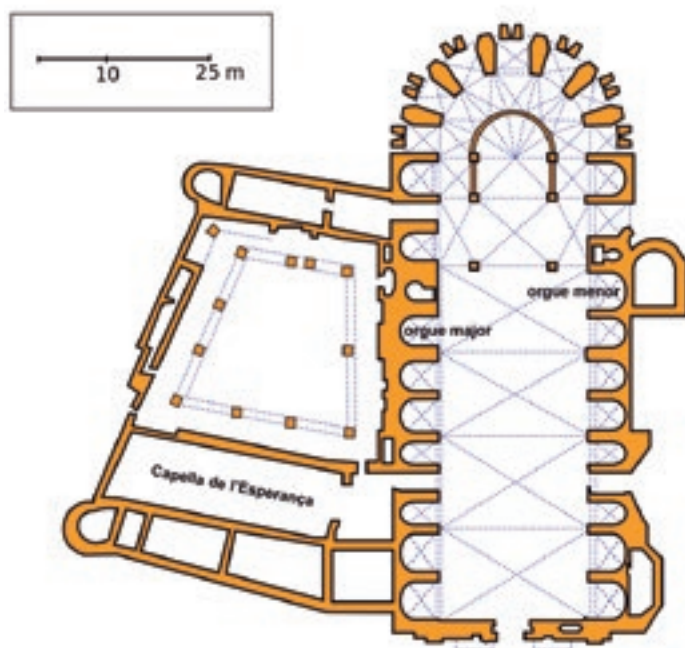

seva història ha tingut multitud de finalitats: des d'espai per a la celebració de les 40 hores al segle XVII fins a dipòsit eventual d'imatges.

El darrer orgue de la catedral va ser el portatiu. Es feia servir en determinades processons i activitats adients a la petitesa de l'instrument.

La música de les catedrals catalanes des de l'època del barroc, aproximadament des del 1600, venia determinada essencialment pels enfocaments litúrgics i pasto-

rals presos en el Concili de Trento (1545-1563), una organització eclesiàstica jerarquitzada i piramidal amb un papa al cim. Va suposar la unificació dels ritus litúrgics, la imposició d'una llengua única (el llatí eclesiàstic) i una intensa clericalització de la vida religiosa. Els laics pràcticament no comptaven. Els pares conciliaris van estar temptats de prohibir la música vocal dins dels temples, atès que la música que preponderava aleshores era el contrapunt flamenc, basat en unes floritures vocals i instrumentals que impedi-

Planta de la catedral amb la situació dels antics orgues major i menor i la capella de l'Esperança. Autor: Gustavo A. T. Mendoza. Font: capítol de la catedral de Girona.

prendre el significat del text. I si el text no s'entenia, no podia servir ni per emocionar els fidels ni per portar-los a millorar la seva vida diària. Finalment el Concili va acceptar que es pogués cantar a les esglésies, però sota determinades condicions: polifonia senzilla acompanyada únicament de l'orgue, i desaparició dels anomenats instruments profans. Però aquesta prohibició va anar oblidant-se lentament, o bé ni tan sols va començar a aplicar-se en diverses contrades del món catòlic.

Si el marc institucional de la música eclesiàstica després de Trento va quedar restringit d'aquesta manera, el marc mental i el material de la societat van canviar molt. El marc mental va ser determinat pels nous rics dels segles XVII i XVIII, que no eren ni nobles terratinents ni militars sinó comerciants, negociants, menestrals enriquits i, en darrer lloc, els primers industrials. Era gent que sabia llegir (llegia revistes tècniques) i disposava d'una nova mentalitat, una nova filosofia i noves eines per observar l'univers, com ara telescopis. Per a ells aquest univers ja no tenia la terra com a centre, era molt més gran i, com més potent era el telescopi, més gran imaginaven el Déu que l'havia creat. Aquest lent canvi de mentalitat s'observa en un punt concret, molt significatiu: la con-

cepció del temps. A partir de 1650 aproximadament, moltes esglésies rurals van començar a lluir rellotges als campanars, ja que l'Església finalment va acceptar que mesurar el temps no era pecat, com s'havia cregut abans, quan els teòlegs consideraven que el temps era un do de Déu i mesurar-lo era atribuir-se una prerrogativa divina.

I al costat dels canvis mentals, els materials, els de la vida quotidiana dels gironins, canvis que es van difondre a partir del segle XVIII i que, de mica en mica, van anar imposant gustos nous i noves maneres de fer. El primer canvi, l'augment de població de la ciutat, que pràcticament es duplicà entre el 1700 i el 1800. Passaren a viure-hi molts pagesos de la rodalia, i amb ells reaparegué el català en la música devocional, els goigs. I el cotó va començar a substituir la llana i va permetre el canvi freqüent de roba i també l'aparició de la roba interior; l'aparició de la vaixela a un preu assequible; la difusió del sabó i, amb ell, la difusió d'una nova higiene; l'arribada de noves plantes per a aliment humà; la divisió de l'estança única familiar en quatre parts —les habitacions dels nostres dies—, que va difondre una nova manera de privacitat, etc. I llibres i revistes van permetre que els nous descobriments científics arribessin a grups socials molt extensos, fet

ELS PARES CONCILIARS VAN ESTAR TEMPTATS DE PROHIBIR LA MÚSICA VOCAL DINS DELS TEMPLES, PERÒ FINALMENT EL CONCILI DE TRENTO (1545-1563), VA ACCEPTAR QUE ES POGUÉS CANTAR A LES ESGLÉSIES, PERÒ SOTA DETERMINADES CONDICIONS.

que va soscavar el prestigi i l'autoritat moral dels grups dirigents.

Tots aquests canvis, els mentals i els materials, van anar conformant un nou gust estètic que repercutí en els gustos musicals dels gironins del segle XVIII. I la música de la catedral s'hi adaptà lentament ampliant la capella amb nous instruments i instrumentistes i constituint una veritable orquestra de cambra sota la direcció del mestre de capella. I les funcions de l'orgue anaren minvant a mesura que es consolidà l'orquestra. L'anàlisi de les partitures dels mestres de capella del segle

XVIII ho mostra clarament. Així, mentre que a les partitures del mestre de capella Josep Gaz, vers el 1700, s'utilitza tot sovint l'orgue com a acompanyament, en les de Rafael Compta, cent anys després, l'orgue pràcticament ha desaparegut. La importància creixent de l'orquestra dins la capella de música de la catedral va anar desplaçant la utilització de l'orgue.

Les dificultats de coordinació entre el mestre de capella i l'organista no devien ser poques ni sobrevingudes en un moment determinat, sinó que deuriem ser temes de conversa entre els canonges durant dècades. Eren dificultats de visualització i de sincronització instrumental. Dificultats de visió entre l'organista i el mestre de capella, que, situats a uns tretze metres de distància i separats per un mur alt (el mur perimetral del cor dels canonges), tenien dificultats a l'hora de sincronitzar les entrades dels diversos instruments. I a això cal afegir-hi les distorsions generades per la ressonància dins d'unes voltes tan altes com les de la catedral, que devien molestar cada cop més a mesura que es multiplicaven els instruments orquestrals de la capella. Hem de pensar que van ser aquestes dificultats les que finalment va fer decidir els canonges a situar l'orgue al bell mig de la nau central.

Durant els setges napoleònics la catedral es va utilitzar com a element defensiu, de manera que diversos obusos van impactar al seu sostre i la van malmetre. També en va resultar afectada una part de l'interior, de manera que durant l'ocupació militar dels francesos, que van marxar el 1814, els actes litúrgics van continuar, però precàriament. Sense els francesos la situació política i econòmica del país no es va arreglar d'un dia per l'altre i el capítol catedralici, que subsistia gràcies a les rendes de les seves nombroses possessions, va veure com el seu rendiment va minvar degut a la misèria regnant després de les destrosses de la guerra i amb la inseguretat política que regnava al país després de l'arribada de l'incapaç Ferran VII a Madrid. La litúrgia de la catedral no va funcionar com abans de la invasió napoleònica, i els orgues van continuar funcionant, però malmesos.

Ubicació aproximada de l'orgue major a la capella de la Puríssima fins al 1827. La recreació informàtica permet veure la suposada situació de la porta d'accés a l'instrument des de l'escala que mena a la torre de Carlemany. La porta d'accés que es veu al mur est és una recreació informàtica lliure que la situa al nivell corresponent de la foto 5.

Autor: Gustavo A. T. Mendoza. FONT: capítol de la catedral de Girona.

El 1820, la revolta d'uns militars liberals contra Ferran VII va portar encara més confusió: el rei, de sobte, es va tornar liberal i va impulsar una nova desamortització. A Girona les rendes del capítol van passar a les noves autoritats liberals de la ciutat, de manera que el mestre de capella, Joan Jaume Lleys, va haver d'acomiar progressivament tots els seus músics i també els escolans, ja que no tenia amb què pagar-los. La restauració absolutista de 1823 va retornar les rendes econòmiques al capítol i ben aviat va tornar-se a plantejar la conveniència de fer una renovació total de l'orgue major, pendent des de la sortida dels francesos el 1814. Presa la decisió de construir un nou instrument el 1826, ben aviat va sorgir entre els canonges la discussió de si el nou instrument havia de col·locar-se on era l'antic orgue major o si calia cercar-li una nova ubicació. Va ser el mestre de capella jubilat Francesc Juncà (Sabadell, 1740-Girona, 1833), home molt culte, treballador incansable, ric i de gran prestigi a la ciutat, qui va conduir la discussió. Ell i l'organista Antoni Guiu van ser els qui van decantar els vots dels canonges vers el canvi d'ubicació, i així es va situar el nou instrument darrere del cadirat del cor dels canonges. I, malgrat que no coneixem el detall dels seus arguments, les dades aportades més amunt intenten aclarir-los.

El febrer d'aquell any 1826 l'organista feu arribar als canonges un informe sobre la urgència de reparar l'orgue major. Els dos canonges responsables de les obres de la catedral van encarregar aleshores a l'orguener titular un informe detallat sobre el cost de la reparació, però vista la complexitat de la feina a fer va preferir passar l'encàrrec a dos germans orgueners de Perpinyà, els germans Grinda, els quals van fer un pressupost global de 4.000 lliures catalanes, quantitat que avui equivaldria a més d'un milió i mig d'euros. Diverses donacions de particulars —entre elles la del mateix Francesc Juncà— van permetre recollir aquesta quantitat. El capítol acceptà el pressupost i les obres van començar, primer de tot desmuntant l'orgue antic, a finals del mateix any 1826. Però, iniciada l'obra i sense que sapiguem el detall del que va passar, dins del capítol es va co-

mençar a discutir si l'instrument nou s'havia de mantenir al lloc de l'antic o si se li havia de cercar un lloc nou. Com es feia sempre en casos similars, el capítol nomenà una comissió per tal que estudiés el tema i en presentés a debat les solucions possibles. Podem imaginar que els canonges experts en música volien l'orgue al centre de la nau, mentre que d'altres de no experts el volien al lloc de sempre i un tercer grup no tenia opinió. El dia de la votació de l'informe presentat per la comissió, l'opinió del canonge Juncà tingué un pes decisiu: la coordinació de l'organista amb el mestre de capella, així com la compactació del so, serien molt millors amb l'instrument darrere del cor dels canonges —on és avui dia— més que no pas penjat d'una de les parets laterals de la nau gòtica. La votació entre els canonges

Porta d'accés a l'antic orgue major, avui tapiada, des de l'escala de caragol que mena a la torre de Carlemany. Correspon a la porta de la recreació informàtica de la foto 4.
 Autor: Gustavo A. T. Mendoza. Font: capítol de la catedral de Girona.

COM QUE EN LES VALORACIONS INTERVENEN CRITERIS D'ESTÈTICA ARQUITECTÒNICA, D'ESTÈTICA MUSICAL I ALTRES CRITERIS MÉS PRÀCTICS, NO ÉS ESTRANY QUE CADA ÈPOCA INTENTI REMODELAR LA GRAN NAU GÒTICA DE LA CATEDRAL EN FUNCIÓ DE LES SEVES PREFERÈNCIES ESTÈTIQUES.

va ser favorable a l'opinió encapçalada per Juncà, i així es va fer.

El nou orgue s'inaugurà el 28 de febrer de 1830. Els germans Grinda van cobrar una part dels honoraris amb l'orgue positiu o portatiu, segurament perquè les reserves econòmiques del capítol s'havien esgotat. La situació i la qualitat del nou instrument devien provocar l'emmudiment de l'orgue menor en una data desconeguda, sempre, però, abans del 1920, quan les fotografies existents mostren que ja no hi era. Va ser aquest orgue major el que es va desmuntar a finals de 1936, quan la Generalitat republicana decidí de convertir la catedral en museu i encarregà a la família Aragonès el seu desmuntatge provisional, mentre esperaven organitzar de forma museística tot l'espai de la catedral. El març de 1937 s'havien desmuntat ja les parts del cor i gran part de l'orgue.

Els dubtes i les discussions sorgides en el capítol de canonges el 1827 sobre la conveniència de situar l'orgue major al centre de la nau no s'han acabat encara. Entre les causes d'aquesta llarga discussió poden apuntar-se les diferències subjectives sobre què és més important per a un instrument litúrgic, si l'estètica visual o l'estètica auditiva. I pot ajudar a

entendre la valoració d'aquestes diferències subjectives el fet que, fins fa pocs anys, al nostre país la docència musical no tenia categoria universitària.

I potser val la pena afegir l'anècdota transmesa oralment sobre aquest tema en l'època franquista: poc després de la Guerra Civil, el general Franco va visitar la catedral i el bisbe Cartanyà li va comentar el seu desig de canviar de lloc l'orgue de la nau central. Al general li va semblar bé i va fer arribar una subvenció adient per fer-ho. El bisbe, però, va utilitzar els diners per a altres necessitats que va creure més urgents. Franco, en tornar-hi anys després i veure l'orgue encara al mateix lloc, ho va retreure al purpurat. Posteriorment, mossèn Gabriel Roura, president del capítol canonical, va encarregar diversos estudis per ressituar l'orgue, però els seus resultats no van convèncer el capítol.

Com que en les valoracions hi intervenen criteris d'estètica arquitectònica, d'estètica musical i altres criteris més pràctics, no és estrany que cada època intenti remodelar la gran nau gòtica de la catedral en funció de les seves preferències estètiques i que els canvis generin sovint discussions que mostren que l'orgue i la catedral importen als gironins.

Toda tu actividad profesional a cubierto

En 2019, el seguro de RC Profesional de Aparejadores/AT/IE cuenta con:

4 NUEVAS COBERTURAS GRATUITAS (*)

- 1** Para actuaciones como **Auditor Energético**
- 2** RC por **daño o pérdida de documento**
- 3** **Infidelidad de empleados**
- 4** RC derivada de la **protección de datos de carácter personal**

Firma tu tranquilidad

MUSAAT
SEGUROS DE RESPONSABILIDAD CIVIL PROFESIONAL

913 841 118
www.musaat.es
o en tu mediador de seguros

(*) Sujeto a límites, condiciones y estipulaciones de la póliza